

ÎN PREAJMA SIGHIȘOAREI MEDIEVALE (TIMP, CONTEXT, CONJUNCTURĂ ȘI PEISAJ)*

Ioan Fedor Pascu
Tudor Gavrilă

Argument. Sighișoara medievală se naște în timpul organizării și consolidării regatului maghiar la vest de Carpații, în contextul cuceririi sistematice inițiate de acesta în Transilvania, în conjunctura amenajării temporare a unei frontiere pe aliniamentul Târnavei Mari (a treia din totalul celor cinci) și într-un peisaj foarte bine predispus noilor realități venite din afară.

Așadar, dacă petrecerea ulterioară a locuirii de aici nu este tocmai greu de priceput, fără înțelegerea adecvată a precedentelor sale, trecutul local poate fi văduvit de factori genetici fundamentali: timpul, contextul, conjunctura și peisajul.

Timpul

Pentru Europa centrală și de sud-est un moment hotărâtor l-a reprezentat stabilirea maghiarilor în pusta Pannoniei, cu toate consecințele sale directe sau indirecte în spațiul bazinului carpatic.

Aproximativ spre finele primului mileniu î. Hr. o parte din blocul popoarelor fino-ugrice, cu o viață nomadă cuprinsă în partea centrală a munților Urali, a fluviului Volga și a râului Kama (afluentul său central), pornesc către vest. De atunci, purtați de val, maghiarii s-au mișcat de-a lungul stepelor euro-asiatice spre apus, tot mai departe de patria ugrică străbună.¹ Astfel, în cursul secolului al VIII-lea maghiarii se stabilesc între Volga, Don și Marea de Azov, un teritoriu pe care îl numesc *Levedia*, după

---

* Prezentul studiu este, credem, expresia unei bune abordări interdisciplinare, prin care istoria și geografia contribuie în egală măsură la înțelegerea nașterii locuirii medievale de la Sighișoara. Pe de altă parte, rândurile care urmează rezumă o parte de început a unei teze doctorale (Ioan. F. Pascu, *Arheologia peisajului în spațiul Sighișoarei medievale* – Școala de Studii Avansate a Academiei Române, coordonator Dr. Daniela Marcu Istrate), la care se adaugă valoarea unei foarte bune contribuții geografice, ilustrată de o lucrare metodico-științifică pentru obținerea gradului didactic I, realizată în anul 2009 de profesorul Tudor Gavrilă, având ca subiect „*Bazinul hidrografic al Văii Șaeșului. Caracterizare fizico-geografică cu privire asupra degradării terenurilor*”. În altă ordine de idei, având în vedere atenția de care publicația gazdă se bucură printre sighișoreni, rândurile noastre nu se adresează doar celor ancorați domeniu ci și comunității noastre locale, tot mai insistent privitoare spre trecut și, astfel poate, mai grijuliu raportată la viitor.

¹ Pál Engel. *Regatul Sfântului Ștefan: istoria Ungariei medievale 895-1526*, Cluj-Napoca, Mega, 2011, p. 39.

---

o căpetenie enigmatică (*Levedi*, pomenită de împăratul bizantin *Constantin al VII-lea Porfirogenetul*).²

Apoi, împinse de către pecenegi (un popor seminomad și turcofon, venit din stepele Asiei Centrale), uniunile tribale maghiare, împreună cu alte populații turcice și slave, ajung sub dominația Khaganatului Khazar, în stepele cuprinse de Marea Neagră, râurile Nistru și Prut. Spațiul nou ocupat la mijlocul secolului al IX-lea a fost numit *Atelküz* (în maghiară *Etelköz*, adică „teritoriul dintre râuri”). De aici încep primele incursiuni de pradă spre centrul Europei, născând, în teritoriile atacate după mijlocul secolului al IX-lea, rugăciunea „*De săgețile ungurilor, salvează-ne, Dumnezeuul Nostru!*”.³ Tot în *Atelküz* a avut loc și „*învoiala de sânge*” a maghiarilor (*vérszerződés*),⁴ prin care *Árpád*, fiul lui *Álmos* din tribul *Megyer*, a fost desemnat liderul de uniune al celor șapte triburi maghiare: *Nyék*, *Megyer*, *Tarján*, *Jenő*, *Kér*, *Keszdi* și *Kürt-Gyarmat*,⁵ ultimul fiind în fapt o coalțiție maghiaro-khabară.

Din *Atelküz*, maghiarii se implică treptat și oscilant în conflictele de la Dunărea inferioară, între cele dintre bizantini și bulgari la Dunărea de Jos, între francii estici și slavii moravieni la Dunărea pannoniană. Astfel, de aici, în secolul al IX-lea maghiarii participă la o expediție spre gurile Dunării (836) și, începând cu anul 862, la alte câteva incursiuni pornite din Pannonia, unde ajung (fără intenție de sedentarizare) prin cea mai rapidă și mai lesnicioasă cale de pătrundere în zonă, în speță prin pasul Verecke din Carpați Păduroși (Ucraina), loc prin care au mai trecut înainte hunii și alte popoare venite din întinderile stepei.⁶

Un moment de referință îl reprezintă însă anul 894, când maghiarii deja aflați în Pannonia se alătură regelui franc *Arnulf*, împotriva foștilor aliați marovieni conduși de cneazul *Svatopulk*, în timp ce o parte din războinicii rămași în *Atelküz* vin în sprijinul împăratului bizantin *Leon al IV-lea Armeanul*, aflat în conflict cu bulgarii țarului *Simeon*.

Imediat după aceste campanii, desfășurate cu o forță năucitoare (care au avertizat asupra virulenței invaziilor maghiare de mai târziu), *Atelküzul* este puternic atacat de către pecenegi, care îl și ocupă în cele din urmă. Drept urmare, marea masă a maghiarilor de aici se îndreaptă către

---

² Páll-Szabo Ferenc, în XXX., *O Istorie a maghiarilor.*, Cluj-Napoca, Világhírnév, 2014, Páll-Szabo Ferenc (coordonator), p. 9.

³ *Ibidem*, p. 10.

⁴ *Ibidem*

⁵ Pál Engel, *op. cit.*, p. 51.

⁶ Ioan Aurel-Pop, *Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1997, p. 64.

actuala lor patrie, pe drumuri cunoscute ori numai bănuite. Este momentul *Honfoglalás*, al descălecării maghiare în pusta Pannoniei.⁷

Astfel, pe de o parte, în timp ce majoritatea războinicilor erau angajați în conflicte depărtate de Atelküz, populația rămasă în urmă, preponderent domestică, se pune în mișcare, o bună parte trecând prin pasul Verecke spre Pannonia, în timp ce alții trec Prutul, traversează Moldova, pătrund în Transilvania prin pasurile Carpaților Orientali și iau mai departe drumul pusteii vestice, cunoscută datorită incursiunilor anterioare și bine receptată ca un spațiu pliabil orizontului de așteptare al unei comunități mișcătoare, bazată pe creșterea animalelor mari și obișnuită cu orizonturi deschise, familiare neamurilor de călăreți războinici. Pe de altă parte, corpul expediționar pornit în sprijin bizantin, rămas fără spațiu de întoarcere în Atelküzul ocupat între timp de pecenegi, se deplasează fie spre vest, tot către Pannonia, fie spre nord, prin Carpații Meridionali, către Transilvania, dar mai întâi (vom vedea) către zone periferice, aflate în afara Ardealului istoric.

Oricum, ungurii apar pentru prima dată în izvoarele occidentale în *Analele Sfântului Bertin (Annales Bertiniani)*, care menționează că în anul 862 francii răsăriteni au fost atacați de niște dușmani „*necunoscuți înainte*” numiți *Ungri*.⁸ Începând de atunci și în următorii 60 de ani aceștia au făcut cel puțin de 47 incursiuni militare, dintre care majoritatea s-au desfășurat către vest iar altele preponderent spre Bizanț.⁹

Șirul lung al incursiunilor maghiare în apus s-a sfârșit însă brusc și drastic. Astfel, după ce a fost pregătit un atac decisiv împotriva Germaniei, la 10 august 955 *Otto I cel Mare*¹⁰ le-a ținut calea aproape de Augsburg,

⁷ Termenul maghiar de *honfoglalás* se traduce, ad literam, prin „*cucerirea patriei*”. Unii dintre istoricii maghiari, precum Pál Engel, au ezitat totuși să-l utilizeze, fiindcă „*ar fi ilar să-l folosim astfel pentru a evita paradoxul cuceririi unei patrii de către propriii ei patrioți*”. Pál Engel, *op. cit.*, p. 40, n. 2.

⁸ Pál Engel, *op. cit.*, p. 40.

⁹ Italia a cunoscut prima stilul de luptă nomad al maghiarilor și pomirile lor pustitoare, din Lombardia până în Apulia. Au urmat apoi teritoriile din nordul Germaniei (până la Bremen), centrul Franței (până la Orleans) și Spania catalună (unde în iulie 942 asediază două săptămâni Lerida), producând groază până la curtea califului din Cordoba. (*Ibidem*, p. 44) Numai Lombardia a fost călcată și devastată de ei în 13 rânduri iar Bavaria de 11 ori. În fapt, pericolului reprezentat de invaziile și distrugerile maghiare i-se datorează, în principal, construirea sutelor de castele, cetăți și fortificații din sudul Germaniei și al Italiei de nord în cursul secolului al X-lea. (Ovidiu Drîmba, *Istoria culturii și a civilizației*, 2, București, Științifică și Enciclopedică, 1987, p. 352.)

¹⁰ Otto I cel Mare (912 – 973, fiul lui Henric I Păsărarul, regele germanilor, și al Matildei von Ringelheim), a fost duce al saxonilor, rege al germanilor și primul împărat al Sfântului Imperiu Roman (numit mai târziu și *de Națiune Germană*).

lângă râul Lech, și le-a dat o lovitură năucitoare,¹¹ printr-o bătălie care „nu numai pentru Apus a însemnat eliberarea definitivă de temutele săgeți ale maghiarilor, dar și învinșilor le-a lăsat o amintire nepieritoare”.¹² Cu aceasta s-a pus capăt devastatoarelor incursiuni maghiare către Occident, a determinat sedentarizarea societății lor, nașterea regatului arpadian, creștinarea acestuia și apariția unei vocații apostolice manifestată cu preponderență spre est și sud-vest.

Contextul

Am spus deja că începând cu ultimul deceniu al secolului al IX-lea o parte din maghiarimea Atelküzului și alte grupuri desprinse din corpul expediționar pornit sprijinul Bizanțului s-au văzut nevoite să treacă de la est și dinspre sud prin pasurile Carpaților, ajungând într-un teritoriu numit de ei din afară, în graiul propriu, *Erdö-elve* (*Erdély*), desemnând un spațiu, o țară, definită în funcție de caracteristicile principale ale peisajului, acolo unde nu se putea ajunge decât după traversarea unor mari întinderi păduroase.¹³ Ulterior, în latina de cancelarie *Erdély* (adoptat de români sub forma de *Ardeal*) s-a tradus mot-a-mot prin *trans-silva* sau *ultra-silva* (adică *peste, dincolo de păduri*), termen consacrat în final sub forma de *Transilvania*.¹⁴ Numai că, în timp, termenul de *Ardeal* și-a păstrat accepțiunea originală, referindu-se doar la spațiul intracarpatic, pe când cel de *Transilvania* a dobândit o cuprindere mult mai largă, înglobând și teritorii care deși se găseau *înaintea pădurilor* (Banatul, Crișana și Bihorul) vor face cu vremea parte din voievodatul iar apoi din principatul Transilvaniei.

Altfel, odată trecuți de munți, maghiarii au găsit în bazinul carpatic o populație amalgamată etnic, formată în principal din români, slavi, pecenegi și cumani. Apoi, formațiunile politice prestatale întâlnite aici, conduse de *Salanus, Glad, Ahtum* și *Menuort* în zona Banatului și în cea a Bihorului (adică în regiuni de contact direct cu teritoriul de sedentarizare a maghiarilor), sau de *Gelu* în interiorul arcului carpatic (altfel singurul ducat aflat cu adevărat *peste de păduri*) i-au întâmpinat, evident, cu

---

¹¹În urma acestuia bătăliei trei căpetenii maghiare: *Bulcsü, Súr* și *Lél*, au fost capturați și executați, în timp ce o mare parte a armatei înfrântă a fost linșată de către populația locală în timpul întoarcerii spre țară. (Páll-Szabo Ferenc coord., *op. cit.*, p. 15.)

¹²Pál Engel, *op. cit.*, p. 45.

¹³În multe situații particularitățile de peisaj au născut toponime majore: *Atelkuz* (țara dintre râuri), *Erdély* (țara de peste păduri), *Havas-elve* (țara de peste munți –Valahia).

¹⁴Carmen Câmpean., *Etimologia termenilor Ardeal și Transilvania.*, în https://www.academia.edu/7770259/Etimologia_termenilor_Ardeal_si_Transilvania

ostilitate, dar au sfârșit fiecare, pe rând, prin a fi cucerite, însușite și conduse de către maghiarii nou veniți.

Numai că nici aceștia nu s-au simțit deloc obligați la obediență față de proaspătul înfiripat regat maghiar, urmând calea unor ducate cu largi pretenții de autonomie – conflictele armate ori alianțele matrimoniale petrecute ulterior între maghiaritatea ardeleană și cea panonică fiind bune argumente în acest sens.

Paralel, la vest, se consolidează regatul Ungariei, născut sub auspiciile dinastiei arpadiene. Aceasta pornește de la *Arpad* (850-907), fiul lui *Álmos*, recunoscut în *Atelküz* ca șef de alianță tribală și descălecător de țară în pusta Pannoniei.

În vremea lui *Arpad*, *Tuhutum*, unul dintre generalii săi, trimite în teritoriul ultra-silvan o iscoadă, cu numele de *Ochman*, care „*ascuns ca vulpea*”, vorbește la întoarcere despre un teritoriu cu multă sare și râuri bune, din care se poate culege mult aur, o țară locuită de „*români și slavi*” (*Blasii et Sclavi*), înarmați doar cu arcuri și săgeți, conduși de un oarecare *Gelu minus tenax* (adică nu prea puternic).¹⁵ Drept consecință, în urma veștilor optimiste, *Tuhutum* îi cere lui *Árád* îngăduința de a trece „peste păduri” și de a lupta împotriva lui *Gelu*, ducele românilor (*dux Balachorum*), pe care îl înfrânge și îl ucide lângă râul *Căpuș*,¹⁶ un afluent al *Someșului*.

După dispariția lui *Gelu* puterea în Ultrasilvana a fost preluată de *Tuhutum*, el și urmașii săi exercitând autoritatea de la *Alba Iulia*, unde ruinele fostului castru roman erau încă foarte atrăgătoare pentru reședința unui nou un pol de putere, cu desfășurare întinsă până spre bazinul mijlociu al *Târnavei Mari*, poate și asupra zonei *sighișorene*.

Lui *Tuhutum* i-a urmat fiul său *Horca*. Acesta a avut doi copii, *Gyula cel Bătrân* (*Gyla Maior*) și *Zubor*. La rândul lui, *Gyula cel Bătrân* a avut două fete: *Carolda* și *Șarolta*. Cea din urmă se căsătorește cu unul dintre fiii lui *Arpad*, *Geza cel Crunt* (972-997), „*a cărei mână era mânjită de sânge omenesc*” pentru că prin implicarea lui directă toți ceilalți descendenți au dispărut în scurt timp, fără a mai exista alte pretenții de succesiune. Acesta a urmărit în primul rând consolidarea puterii dobândite, făcând și primii pași hotărâți spre trecerea la creștinism.¹⁷ Mai mult, *Geza* face și o primă mare reformă succesorală, renunțând la regula nomadă și

¹⁵ Ioan-Aurel Pop, *op. cit.*, p. 135.

¹⁶ Idem, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Biblioteca Rerum Transsilvanie X, Centrul de studii Transilvane. Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1996, p. 132 -133.

¹⁷ Pál Engel, *op. cit.*, p. 56.

păgână, cea a senioratului, prin care tronul revenea celui mai în vârstă membru gentilic, alegând varianta creștină, vest-europeană,¹⁸ a genitrii directe.

Astfel, lui Geza nu îi urmează *Koppány (Cuppan dux)*, moștenitor legitim după datina străveche, ci fiul său *Vajk* (969-1038 – numit mai apoi *Ștefan*), care la rândul lui a fost căsătorit cu Gizela, sora viitorului împărat romano-german Henric al II-lea. Oricum, un rol important l-a avut aici și charismatica regină mamă, ardeleanca Șarolta, care l-a înlăturat pe aspirantul *Koppány*, l-a înfrânt și l-a ucis, iar apoi i-a tăiat corpul în patru și a trimis bucațile sfărtecate la Veszprém, Győr, Esztergom și în Transilvania, demonstrând puterea lui Ștefan și vocația lui catolică, occidentală, contrapusă idealurilor maghiare păgâne, ilustrate de *Koppány*.¹⁹

Nu întâmplător o parte din trupul ducelui *Koppány* a fost trimis în Transilvania, mai precis la Alba Iulia, gestul fiind un avertisment cât se poate de serios la adresa rudelor regale din Ardeal, către Gyula cel Tânăr (*Gyla Minor*) fiul lui Zubor și tatăl lui *Bua* și *Bucna*, care au prilejuit multe neajunsuri lui *Vajk*. Din acest motiv Gyula cel Tânăr și fiii săi au fost prinși și duși în Ungaria, unde au rămas captivi întreaga lor viață. După capturarea lui Gyula cel Tânăr, regele Ștefan îl instalează la cârma ducatului pe un anume *Zoltan Ardeleanul (Zoltan Erdeelui)*, probabil o rudă a sa din partea mamei.

Vajk primește numele de Ștefan în anul 997, atunci când se botează sub auspicii papale, în rit apusean, pornind cu adevărat legitimitatea dinastiei arpadiene și sistemul politic medieval maghiar. De altfel, simbolic, în ultima zi de sfârșit a primului mileniu (anul 1000) ori chiar de Anul Nou al celui următor, la Esztergom, Ștefan se încoronează ca „rege al maghiarilor” (*rex Ungrorum*).

Politica lui *Ștefan cel Sfânt* (canonizat în 20 august 1083 de Papa Grigore al VII-lea ca sfânt al Bisericii Catolice) a continuat direcția tatălui său în ceea ce privește bunele relații cu vecinii, în special cu *Vasile al II-lea Bulgarohtonul (omorătorul de bulgari)*, împăratul Bizanțului (care a fost ajutat să-i înfrângă pe bulgari în 1018) și cu Henric al II-lea, împăratul Sfântului Imperiu Romano-German.

Ștefan cel Sfânt moare la 67 de ani, dar cu câțiva ani înainte, în 1031, într-un accident de vânătoare dispare și ultimul său fiu, *Emeric*. Cum, după legea veche, în mod firesc ar fi trebuit să-l denumească moștenitor pe *Vazul* (văr primar după Mihail, un unchi dinspre tată), Ștefan îl orbește, îi silește

¹⁸ Páll-Szabo Ferenc (coord.), *op. cit.*, p. 19.

¹⁹ *Ibidem*. p. 23.

pe ceilalți săi veri să se refugieze în Polonia și îl desemnează ca urmaș pe ginerele lui, *Pietro Ottone Orselo* (1038-1041, 1044-1046), fiul unui doge venețian, declanșând astfel o criză dinastică internă.

Chiar dacă *Pietro Ottone Orselo* a fost luat sub protecție de împăratul romano-german *Henric al III-lea*, el a fost inacceptabil elitelor maghiare pentru că a lipsit-o de avere pe văduva lui Ștefan și s-a înconjurat de „*nemți urlători*” și de „*italieni flecari*”.²⁰ În consecință, nobilii creștini maghiari și înalții prelați ai statului reușesc să-l înscăuneze pe *Andrei I* (1046-1060), mezinul orbitului *Vazul*. Mai întâi *Andrei I* îl învinge pe *Levente*, fratele rival (cunoscut pentru simpatiile sale păgâne), apoi îl capturează pe *Pietro Ottone Orselo*, îl orbește, îl castrează lângă Székefehévár (Ungaria), supraviețuiește crizei și restabilizează regatul.

Urmează apoi scurta domnie a lui *Bela I* (1060-1063 – fratele mai mic al lui *Andrei I*), domnie care a rămas memorabilă după ce a înfrânt o revoltă păgână, asigurând victoria definitivă a creștinismului în Ungaria.

Lui *Bela I* îi succede regele *Solomon* (1063-1074), fiul lui *Andrei I*, cumnatul și protejatul împăratului *Henric al VI-lea*. În anul 1068, acesta, împreună cu verii săi, principii *Geza* și *Ladislau* (pe rând urmași ai tronului: *Geza I*, 1074-1077 și *Ladislau cel Sfânt*, 1077-1095) respinge la Chiraleș, dincolo de pădure *Igfon*, în Transilvania (la Porțile Meseșului – spre est de Dej) o incursiune pecenego-valahă, reacționează ofensiv și dă cu adevărat startul împământenirii sistematice și etapizate a modelului statal arpadian în cuprinsul Transilvaniei.

Conjunctura

Valurile acestui nou flux maghiar, care a început să se reverse fără opreliști în țara de peste păduri, căutând parcă tot mai insistent o frontieră naturală invulnerabilă, au fost propuse pentru prima oară de către *Kurt Horedt*²¹, urmat apoi de *Mircea Rusu*.²²

Astfel, urmărind înaintarea linilor de prisăci, *Kurt Horedt* a definit cinci etape de pătrundere a regalității maghiare în Transilvania: *linia Someșului Mic* pe la anul 900 (corespunzătoare lui *Arpad* și *Tuhutm*); *linia Mureșului* în preajma anului 1000 (pe timpul lui *Ștefan cel Sfânt* și a conflictelor cu urmașii lui *Zubor*); *linia Târnavei Mari* în jur de 1100; *cea*

²⁰ Pál Engel, *op. cit.*, p. 59.

²¹ Kurt Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-VIII*, București, Academia Republicii Populare Române, 1958, p. 109-131.

²² M. Rusu, *Les formations politiques roumaines et leur lute pour l'autonomie*, în *Revue Romanie d'Historie*, XXI, 1982, nr. 3-4

---

a Oltului pe la 1150 și, în final, *aliniamentul munților Carpaților*, după anul 1200.²³

Pe urmele lui Kurt Horedt și ale lui Mircea Rusu, interpretările ulterioare au continuat cu aprofundări și nuanțări bine venite. Astfel, „*primele două etape, marcate de cucerirea voievodatelor lui Gelou și Gyulas (Gyula cel Tânăr n.n.), înseamnă doar înstăpânirea politică mai mult formală asupra părților de nord-vest și sud-vest ale Transilvaniei intracarpatică, în timp ce etapele 3-5 înseamnă nu numai întărirea și extinderea acestei stăpâniri, ci și o restructurare profundă, economico-socială, atât a societății maghiare, cât și a celei românești, în sensul de accelerare a procesului de feudalizare, cu toate implicațiile sale*”.²⁴

În ceea ce ne privește, interesează aliniamentul celei de-a treia frontiere, organizată sub auspiciile regilor *Coloman Cărturarul* (1095-1116), *Ștefan al II-lea* (1116-1131), *Bela al II-lea cel Orb* (1131-1141) și *Geza al II-lea* (1141-1162).

Regele Coloman i-a urmat unchiului său *Ladislau cel Sfânt* (1077-1095, altfel perceput ca modelul regelui cavaler și cel mai mare personaj al istoriei maghiare timpurii). Coloman, „*pe jumătate orb, cocoșat, șchiop și bâlbâit*” a fost „*în știința scrierii cel mai cultivat*” dintre contemporani²⁵ - de unde și apelativul de „cărturar”). După ce a împărțit o perioadă puterea cu fratele său *Álmos*, din cauza uneltirilor acesta a fost orbit împreună cu fiul său *Bela*, fiind amândoi trimiși la abație. În timpul lui Coloman trec prin Ungaria primii cavaleri cruciați, Croația devine de facto parte integrantă a regatului maghiar, întreaga Dalmație trece de sub autoritatea bizantină sub cea ungară și se creează cu soliditate premisele datorită cărora „*în secolul al XIII-lea Arpadienii s-au intitulat ca regi a nu mai puțin de opt țări vecine, și acestea, toate, au rămas părți componente nominale ale coroanei maghiare, până în 1918*”²⁶. Totuși, una peste alta, în opinia istoricilor maghiari sarcina majoră a regelui Coloman a fost controlul cruciaților pasageri prin Ungaria spre Țara Sfântă.²⁷

Lui Coloman îi urmează unicul său fiu, *Ștefan al II-lea*, un tânăr certăreț și violent, de numai 15 ani, care moare la 1 martie 1131²⁸. Tronul

---

²³ K. Horedt. *op. cit.*, p. 113.

²⁴ Thomas Năgler, „Transilvania între 900 și 1300”, în *Istoria Transilvaniei*. I, Ediția a iii-a, Academia Română, Ed. Episcopiei Devei și Hunedoarei, Oradea 2016, Ioan-Aurel Pop; Thomas Năgler (coordonatori), p. 212.

²⁵ Pál Engel, *op. cit.*, p. 64-65.

²⁶ *Ibidem*, p. 67.

²⁷ Conduși de *Walter cel Sărac*, *Petre Pustnicul* și *Godefroy de Bouillon*, cruciații au devastat în repetate rânduri regatul Ungariei. Páll-Szabo Ferenc (coord.), *op. cit.*, p. 30.

²⁸ Pál Engel, *op. cit.*, p. 79.

este ocupat apoi tocmai de către *Bela al II-lea cel Orb* (1131-1141), care împreună cu tatăl său, Álmos, au fost orbiți de Coloman Cărturarul special pentru a nu ajunge moștenitori ai coroanei. Regatul în sine pare a fi fost însă condus, în mod real, de regina *Elena* (Ilona), care la Arad, într-o baie de sânge a plătit cu vârf și îndesat orbirea soțului său²⁹. În cele din urmă, domnia lui *Bela cel Orb* și a reginei sale a devenit memorabilă prin recucerirea Dalmației de la elvețieni (1136) și pătrunderea victorioasă a oștilor maghiare prin munții sălbatici ai Bosniei.³⁰

Mai departe succesiunea îi revine lui *Geza al II-lea* (1141- 1162), fiul cel mare al lui *Bela cel Orb*, dispărut la numai 30 de ani, nefericit și retras în patima băuturii³¹. Noul rege s-a implicat în războaie nesfârșite, fie de partea lui *Iziaslav Mstislavici*, mare cneaz al Rusiei kievene și fratele reginei sale, fie împotriva Bizanțului lui *Manuel Comnenul*, alături de un jupan sârb răsculat³². *Geza al II-lea* a murit în martie 1162, fiind al treilea din cei șase regi maghiari care nu au trecut de patruzeci de ani.

Analizând dispunerea liniilor de prisăci, Ioan M. Țiplic a apreciat că „în perioada guvernării regelui *Coloman I*, în jurul anilor 1100, granița de sud-est a regatului se afla aproximativ pe linia ce unea văile râurilor *Secaş, Calva* și se continua pe cursul mijlociu al *Hârtibaciului* în direcția așezării secuiești *Saschiz*”.³³ În susținere vin și denumirile localităților *Copșa Mică, (Kiskapus)* și *Copșa Mare (Nagykapus)* de pe cursul *Târnavei Mari*, care coroborate cu descoperiri de factură pecenegă sau aparținând secuilor din aceste zone³⁴ indică faptul că cel puțin în secolul al XII-lea granița regatului maghiar a atins această linie, care se fortifică și se apără de către pecenegi și secui.³⁵

În acest context, pe platoul superior al Dealului Cetății din Sighișoara, acolo unde se află acum Biserica din Deal, se amenajează un castru regal de frontieră, care revalorifică o fortificație hallstatiană cu șanț

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*. p. 80.

³¹ *Ibidem*.

³² *ibidem*. p. 81.

³³ Ioan Marian Țiplic., „Considerații cu privire la liniile întărite de tipul prisăcilor din Transilvania (sec. IX-XIII)”, *Acta Terrae Septemcastrensis* I, Sibiu, Economică, 2002, p.160.

³⁴ În legătură cu originea secuilor există diferite teorii, dar fără un consens deplin. Sunt considerați fie urmași ai unor fragmente de triburi turcice, fie descendenți ai hunilor, fie cu origini maghiare ori cabaro-chazare. Páll-Szabo Ferenc (coord.), *op. cit.*, p. 18-19.

³⁵ Pentru existența pecenegilor în zonă cel mai bun exemplu îl găsim în denumirile vechi ale satului Stejărenii, din comuna Daneș: *Beșa* mai demult în românește, *Peschenderf* în dialectul săsesc, *Beschendorf, Peschendorf* în germană, *Bese* în maghiară. În ceea ce-i privește pe secui, este suficient să pomenim deocamdată nivelul de sec. XII-XIII al locuirii multistratificate din așezarea cu necropolă de la Sighișoara-Dealul Viilor.

și val din pământ, peste care se amenajează o palisadă din lemn, ce înconjura în mod obligatoriu un donjon, o capelă și o cisternă de apă.³⁶

Fortificația de aici avea, cum altfel, și un sat aparținător, o așezare adiacentă, locuită de *castrensi* și *udvornici*, care reprezentau un grup uman dependent și dedicat acesteia,³⁷ fiind alcătuit din paznici (*custodes viarum*, *custodes confinioru*), arcași (*sagittarii*), cercetași (*speculatores*) și curieri (*precones*).³⁸

În cazul Sighișoarei, această așezare de *castrensi* (împreună cu necropola aferentă) trebuie să fi fost cea identificată arheologic la Dealul Viilor (nivelul secolelor XII-XIII),³⁹ situată în lunca de nord a Târnavei Mari, pe teritoriul Sighișoarei, dar la limită de hotar, către satul Boiu. Din această așezare subordonată și până în vârful platoului superior al Dealului Cetății, la locația castrului medieval, erau pe drumul vechi în jur de 3-4 km, ce puteau fi petrecuți cel mult într-o oră pe jos și mult mai puțin călare, dar pe un traseu greu de închipuit în peisajul actual.

Astfel, de la Dealul Viilor, peste un vad al Târnavei, se ajungea în zona fostului stadion (ocupată acum de complexul Kaufland), în fapt o luncă în care (cu prilejul amenajării fostei baze sportive, în anii 1950) s-a descoperit un vas cu rune și o spadă îndoită ritual, cu datare în secolul al XII-lea.⁴⁰ De aici se urca spre sud-vest, transversal peste panta nordică a Dealului Brădet (care se oprea inițial în malul stâng al Târnavei Mari), de unde se continua spre vest, pe traseul actual al străzii Visarion Roman. Mai departe fie putea urca către sud, pe valea Câinelui „peste teritoriul comunelor de acum Daia, Meșindorf, Criș, Roadăș, Beia, Fișer sub Rupea în valea Homorodului”⁴¹ fie putea coborî spre nord, pe malul drept al

³⁶ Vezi mai jos.

³⁷ Adrian Andrei Rusu, *Castelarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Cluj-Napoca, Mega, 2005, p. 68.

³⁸ *Ibidem*, p. 97.

³⁹ Nu toți sunt însă convingși de această relație. Spre exemplu Erwin Gáll este de părere că „Distanța mare între locul cetății Sighișoara și așezarea de pe Dealul Viilor (3,7 de km), ne demonstrează foarte clar că din punct de vedere strategic cetatea ar fi fost inutilă, respectiv nefolosibilă”. (Erwin Gáll., „Habitatul est-transilvănean în secolele XII–XIII. Evoluțiile microzonei Sighișoara și a sitului Dealul Viilor într-un peisaj de graniță”, în *Marisia. Studii și materiale*. XXXIV-XXXV, Arheologie., Tg Mureș 2014-2015, p. 80-81). Dacă acest castru de graniță ar fi fost gândit ca un loc de refugiu, atunci da, era total inutil, deoarece pentru a se retrage locuitorii așezării trebuiau mai întâi să înainteze. Dar nu întâmplător cetatea era în față iar așezarea în spate, pentru că rostul ei era altul, cel de pază. Apoi, așezarea aparținea fortificației iar nu invers.

⁴⁰ Zeno Karl-Pinter, *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat (secolele IX-XIV)*, Biblioteca Bruchenthal, VII, Sibiu, 2007, p. 36-37.

⁴¹ Friedrich Müller, *Schițe arheologice din Sighișoara*, în Arhiva Muzeului de Istorie Sighișoara., p. 8. Lucrarea a s-a citit în parte cu ocazia adunării *Archiv des Vereines für Siebenbürgische*

aceluiși pârâu (acum strada Horea Teculescu), se traversa la vărsarea lui în Târnăvă, după care urca spre vest, pe malul drept al unui braț desprins din Valea Șaeșului (actuala stradă 1 Decembrie 1918), până în Piața Hermann Oberth, de unde, în continuare, prin valea Șaeșului se putea ajunge în podișul Hârtibaciului, ori, pe strada Turnului, se urca către platoul inferior al Cetății, iar de aici, pe strada Școlii și cea a Scării, la nucleul fortificat din vârful dealului.⁴²

Între mijlocul secolului al XII-lea și începutul celui următor, sub regii Ștefan al III-lea, Ladislau al III-lea (un rege copil, mort de timpuriu, în ianuarie 1163), din nou Ștefan al III-lea și apoi fratele său mai tânăr, Bela al III-lea (1172-1196),⁴³ frontiera transilvană se mișcă din nou, mai întâi către râul Olt iar apoi spre Carpații sudici și cei orientali, lăsând în spate (cu deosebire pe văile principale) pământuri *pustiite, evacuate și nelocuite*⁴⁴ (*terra deserta, vacua, inhabitata*), pregătite, așadar, pentru colonizarea ulterioară cu oaspeții regali (*hospites regis*), valoni, flamanzi ori germani, care vor pune cu adevărat fundamentele orașului actual - dar aceasta este o altă poveste, pe care nu ne-am propus să o spunem aici

Peisajul

Am văzut până acum timpul istoric, contextul general și expresia sa conjuncturală în determinarea unei locuiri medievale timpurii la Sighișoara. Dar este oare suficient de mult pentru a înțelege nașterea așezării, particularizarea ei, sustenabilitatea și individualizarea sa ca sit urban cu valoare mondială? Fără îndoială că nu, dacă anturajul natural, adică peisajul în care această locuire s-a născut și s-a definit, este ignorat ori tratat cu o complezență superficială!

Landeskunde, la Sighișoara, în 22 august 1856, fiind publicată în *Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde* (Arhiva Asociației pentru cunoașterea Transilvaniei). Serie nouă. Volumul al II-lea, p.381-430, tipărită în editura lui Johann Gött, la Brașov, 1857, nr. 11. Textul german s-a tradus în românește în luna decembrie 1956 de prof. pensionar Iulius Holtzer.

⁴² Parțial, între zona fostului stadion (ocupată acum de magazinul Kaufland - str. M. Viteazul) și înspre ramificația către Piața O. Goga și str. Morii, acest drum a fost folosit până după regularizarea Târnavei Mari, petrecută în urma inundației din 1975, fiind încă și acum vizibil.

⁴³ Domnia lui Bela al III-lea „nu a fost numai punctul culminant al regalității maghiare arpadiene, ci și încheierea unei epoci. Începând cu anul 1190, multe semne, printre care și înmulțirea izvoarelor scrise, arată că în monarhia timpurie a arpadienilor au început transformări radicale. În deceniile care au urmat, sistemul pe care s-a întemeiat domnia lui Ștefan și a urmașilor săi s-a descompus cu o repeziciune uimitoare, iar Ungaria din jurul anului 1300 amintea foarte puțin, atât de domnia Sfântului Ștefan cât și de cea a lui Bela al III-lea”. Pál Engel, *op. cit.*, p.94.

⁴⁴ Abandonarea așezării de la Dealul Viilor nu s-a făcut sub o presiune externă ci deliberat și organizat, așa că așezarea de aici „nu a fost abandonată în urma unei acțiuni agresive exterioare, astfel că echipamentul militar și de harnașament, de mare valoare în epocă (în special spadele, dar și scărițele, zăbalele), s-au păstrat de către locuitori”. (Erwin Gáll., *op. cit.*, p. 78.)

Evident, natura propune și omul dispune, dar dispune numai într-un spațiu care îi propune suficient de mult pentru a fi acceptat, ocupat, locuit, însușit și domesticit conform unor așteptări predestinate de tiparul cultural al comunității umane.

Așadar, este firesc să ne întrebăm cu ce fel de ofertă a venit peisajul de frontieră în fața orizontului de așteptare al noilor veniți, care au fost punctele tari și vulnerabilitățile sale, de ce s-au așezat cei proaspăt sosiți acolo unde s-au așezat, pe unde au putut veni, încotro au purces mai departe și ce au lăsat în urma lor? Cu alte cuvinte, trebuie să ne gândim și să ne imaginăm cât de diferit trebuie să fi fost, măcar cu un mileniu în urmă, peisajul zonei studiate în comparație cu cel actual, cu atât mai mult cu cât unele componente fundamentale (precum zonele mlăștinoase, cursul pârâului Șaeș și cel al râului Târnava Mare (elemente cheie de individualitate și accesibilitate) au suferit modificări radicale.

Recuperarea peisajului nonantropic

Depresiunea intracolinară a Sighișoarei se găsește în Podișul Târnavelor și se întinde de o parte și de alta a Târnavei Mari, la 123 de km de la izvoarele râului, în zona de vărsare a principalului său afluent, pârâul Șaeșului.

Sub raport topografic, această depresiune este așezată într-un punct în care valea Târnavei Mari prezintă o îngustare cu aspect de defileu tăiat într-un sistem de terase, pe diferite nivele, modelate în substraturi dure de gresii apărute în Pliocen (cu 2,5–5.3 mil. ani în urmă). Este o micro-morfologie ce a conferit locuirii de aici un rol de poziție cheie în culoarul râului Târnava Mare, rol manifestat cu plenitudine în istoria Sighișoarei medievale.

Sistemul peisajului sighișorean este unul caracterizat de o structură complexă, la care a contribuit în egală măsură dimensiunea abiotică și cea biotică, la care în timp s-a adăugat și dimensiunea antropică.

Componentele abiotice și rolul lor în structurarea mediului local. Componentele abiotice ale mediului sunt reprezentate de următoarele elemente: *substratul geologic*, *componenta morfologică (relieful)*, *componenta hidrologică* și *cea atmosferică*. Acestea reprezintă suportul matricei teritoriale în care a apărut Sighișoara, având o contribuție hotărâtoare în evoluția și devenirea în timp a localității

Substratul geologic. Alcătuirea geologică în care se încadrează Sighișoara este simplă, fiind reprezentată dintr-un fundament cristalin, peste care s-a așezat cuvertura sedimentară propriu-zisă, formată din două cicluri distincte: ciclul paleogen-miocen inferior și ciclul miocen superior–pliocen (2,5 - 66 mil. ani în urmă).

Depozitele situate la suprafață aparțin panonianului (22,5 – 5,3 mil. ani), fiind alcătuite din argile, marne, gresii, conglomerate, nisipuri și tufuri. Ultimele depozite apar în această zonă în lungul albiei Târnavei Mari și a afluenților acesteia (pârâuri și torenți), aparținând holocenului (prezent – 11,7 mil. ani în urmă) și sunt alcătuite din pietrișuri, nisipuri, argile nisipoase și mълuri.

Din punct de vedere tectonic, depresiunea intracolinară a Sighișoarei nu este una activă, cu mare risc seismic. Dar nici nu a fost ocolită de zvârcolirile pământului.⁴⁵

Componenta morfologică. Relieful din zona Sighișoarei, parte din vechea platformă a Mării Panonice, existentă cu sute de milenii în urmă, aparține unității fizico-geografice a Podișului Târnavelor. Acesta este puternic fragmentat, cu aliniamente de culmi paralele sau poduri relativ unitare, cu altitudini ce variază între 350-355 m în lunca Târnavei Mari și circa 500-560 m pe dealurile din jurul orașului.

Principala componentă morfologică este culoarul Târnavei Mari, care are aspectul unei văi transversale, ce impune asimetria versanților, flancul nordic fiind abrupt (un abrupt de împingere), iar cel sudic, cu aspect de glacis monoclinal, prelung și cu terase bine evidențiate.⁴⁶ Elementul său

---

⁴⁵ Evident, în timp ce activitățile tectonice resimțite în zonă sunt atemporale, o mică parte dintre ele încep să fie înregistrate în scris pornind din secolul al XVI-lea. Astfel, Richard Schuller menționează, scurt, un șir de cutremure petrecute în 1516, 1534, 1545, 1559, 1604, 1648, 1651, 1681, 1701, 1838 și 1916 (Richard Schuller., *Sighișoara veche. Schiță istorico-culturală*. Sighișoara 1943, în arhiva Muzeului de Istorie Sighișoar, nr.inv. 1973/2008, p. 18. Din această succesiune lipsesc însă câteva dintre mențiunile cronicarului Georg Kraus, care mai pomenește un mare cutremur înainte de 4 iunie 1620, altul pentru 1 februarie 1637, la ceasurile 2 noaptea (atât de puternic încât clopotele din turla bisericii s-au ciocnit), încă unul „în ziua de 3 aprilie 1648, care se petrece la ora 2 noaptea din luna paștilor”, și îl mai menționează, sec, pe cel din 11 aprilie 1651. (Georg Kraus., *Cronica Transilvaniei. 1608-1665*. București, Academiei, 1965, p.47, 99, 136, 144). Un alt cutremur e amintit în Cronica lui Schenker pentru 7 aprilie 1705, noaptea (*Cronica lui Schenker - Chronica Anonymi ejusdem, proecipue vero Schaessb.res tempore, hui transscripta ex Autographo Clariss D. Johannis Godofredi Schenker ejusque causa Schenkeriana dicta, a Th. Possessore*, Copiată la 23 iulie 1828 de către prof. Simonis. Tradusă și scrisă la mașină de Dr. Erhard Andreas – în perioada 1 sep – 25.X.1956, în Biblioteca Muzeului de Istorie Sighișoara, Nr. Inv. 2008/1969, p.50), după cum lui Richard Schuller i-a mai scăpat cutremurul din 5 aprilie 1738 și altul, urmat de o marea replică, întâmplat la 11 iunie același an (*Călători străini despre Țările Române*, Vol. IX. Academia Română, București, 1997, Volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M.M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu centrulslavici.uvvg.ro p.215-216, 233). Iar dacă trebuie să ducem până la capăt șirul seismelor resimțite la Sighișoara, atunci mai pot fi încă adăugate cele din 1940 și 1977.

⁴⁶ După poziția terasei superioare s-a dedus că în timpul formării sale Valea Târnavei Mari prezenta o asimetrie inversă față de cea actuală, lucru explicat prin faptul că râul curgea inițial pe Valea Visei, fiind un afluent al Oltului. Aspectul actual se datorează dirijării cursului râului spre Mureș în urma mișcărilor neotectonice. (*Sighișoara – Trăsăturile mediului înconjurător*, în

major îl reprezintă îngustarea culoarului sub formă de defileu, în acest sector lunca Târnavei Mari suportând o îngustare puternică, ce ajunge până la 1/3 din lățimea sa reală, care este de peste 1,5 km. Sectorul de maximă îngustare al acestui defileu măsoară doar aproximativ 450 m, iar valoarea medie a îngustării în defileu este de aproximativ 520 m. Acest element morfologic a constituit un factor extrem de important în evoluția istorică și particularizarea locuirii, determinând diverse adaptări antropice la nivelul mediului construit. Pe de altă parte, același element a reprezentat și un important factor de risc și hazard natural, care în final a condus la importante modificări de peisaj, mai ales prin mutarea albiei inferioare a pârâului Șaeș (în 1862) și regularizarea cursului râului Târnavă Mare (după inundațiile catastrofale din 1970 și 1975).

Alte componente sunt ilustrate de *Podișul Vânători* (delimitat la nord de râul Târnavă Mare, la vest de Valea Șaeșului, la est de Valea Saschizului sau Valea Scroafei, iar la sud de depresiunea Daia-Apold); *Podișul Boiului* (extins în partea de nord-est a orașului, corespunzătoare cartierului Viilor) și *Podișul Noul-Săsesc* (delimitat la nord de culoarul Târnavei Mari, la vest de Valea Moșnei iar la est de Valea Șaeșului – în partea sa estică cuprinzând și o parte din teritoriul administrativ al orașului Sighișoara, pe versantul stâng al Văii Șaeșului). Componenta morfologică a constituit așadar o adevărată direcție de dezvoltare și extindere a locuirii sighișorene, marele său potențial jucând și acum un rol important în specificul local.

Componenta hidrologică. O altă componentă abiotică fundamentală este reprezentată de rețeaua hidrografică principală, tributară râului Mureș.

Râul Târnavă Mare. Lunca râului are altitudini cuprinse între 350 m la Sighișoara și 357 m la Țopa, fiind mai largă în zona la Albești-Țopa (aproximativ 1,5 km) și mai îngustată la Sighișoara (unde se află între 450-500 m). Târnavă Mare străbate depresiunea intracolară de la est la vest, prezentând o pantă ușoară de 1-1,5 m/km. Alimentarea sa este pluvio-nivală, cu o contribuție subterană moderată. Aprovizionarea superficială, prin ploii și zăpezi atinge 65-70% din scurgerea totală, în timp ce alimentarea subterană atinge circa 15-25% din valoarea scurgerii anuale. Panta de curgere fiind redusă, aluviunile sunt pur și simplu decantate pe cuprinsul concavităților din albie. Debitul său este în zonă de cca. 9,6 m³/s. În timpul unui an râul înregistrează două perioade cu debite mari: primăvara și

toamna, și două perioade de minim cantitativ, în august și februarie. În perioadele cu debit redus apa este, de regulă, limpede, așa cum a surprins-o Giovanandrea Gromo în anul 1566, când spune că între Dealul Cetății și celelalte coline care-l înconjoară se găsește o vale pe unde „*curge un râușor limpede numit Târnavă Mică*” (*Kichelle piccolo* – în realitate fiind vorba de Târnavă Mare).⁴⁷ În vremurile de primăvară și toamnă, adică în perioadele cu debit mare, aspectul Târnavei Mari este cu totul diferit. Astfel, Johannes Tröster vorbește la 1666 de un râu „*care este plin de pești, dar galben și lutos*,”⁴⁸ cauzele regăsindu-se mai mereu în amonte de Sighișoara.

În altă ordine de idei, râul Târnavă Mare a fost obligat să străpungă un puternic obstacol litologic – o bară de gresii pontiene, în care și-a tăiat natural, prin eroziune, o vale îngustă și sinuoasă, cu alură de meandre încătușate, cea mai largă desfășurare având o terasă de aproximativ 30 m, păstrată în fragmente și ocupată parțial de vatra orașului.

Pornind de la martorii geo-morfologici, urmărind cartografierea zonei,⁴⁹ luând în considerare informațiile documentare și chiar mărturiile de

⁴⁷ „Privire generală asupra întregii țări de sub stăpânirea regelui Ioan al Transilvaniei și a tuturor lucrurilor însemnate din acea țară, adunate de Giovanandrea Gromo și închinat prea ilustrului și prea înălțatului domn Cosimo de Medici, duce de Florența și Siena. 1566-1567”, în *Călători străini despre Țările Române*, Vol. II, București, Științifică, 1970, Volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M.M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, www.centru slavici.uvvg.ro p. 349.

⁴⁸ Johann Tröster., *Das Alt und neu teutsche Dacia*, Nürenberg 1666, cf. *Atlasul istoric al orașelor din România*. Seria C. Transilvania. Fascicol 1. Sighișoara, Enciclopedică, București 2000 (text Paul Niedermaier, cartografie Reinhold Gutt, Simona Bondor), p.VII. (probabil dintr-o eroare materială, sub citarea descrierii este trecut ca autor G. Tröster - n.n).

⁴⁹ Sighișoara apare întâia dată pe o hartă în prima jumătate a secolului al XVI-lea (*Chorographia Transylvaniae Sybembürgen*, întocmită la Basel în 1532), când Johannes Honterus a reprezentat în spațiul Transilvaniei, schematic dar sugestiv, sub oiconimul de *SCHESPVRG*, localitatea cea mai bine întărită pe curbe de nivel, cu măcar șase turnuri privite dinspre vest. O a altă hartă se regăsește în *Mapa della Transilvania*, întocmită de inginerul militar Giovanni Morando Visconti și tipărită la Sibiu în 1699, unde este vag conturată fortificația medievală, așezată sub numele de *SCHEsbVRG*. Apoi, în urma războiului de șapte ani (1756-1763), la 13 mai 1764, cu încuviințarea suveranei Maria Theresia, Consiliul austriac de război (*Hofkrigegrat*) dă ordinele de începere a primei ridicări topografice generale, care se încheie în 1785, sub împăratul Iosif al II-lea. În această ridicare topografică numită *Iosefină* (*Josephinische Landesaufnahme*), sau „*Prima ridicare topografică*” (*Erste Landesaufnahme*), regăsim și sectorul Sighișoara (*Schesburg*), în care este conturată inclusiv trama stradală - variațiile de altitudine fiind redată prin hașuri iar nu prin curbe de nivel. În sfârșit, foarte generoasă în privința toponimelor istorice este „*Umgebungskarte von Schässburg des S.K.V.*”, care deși înfățișează realități de la sfârșitul secolului al XIX - lea și imediat la începutul celui următor, e deosebit de sugestivă pentru a contribui substanțial la reconstituirea peisajului medieval local. O bună analiză a acestor surse cartografice poate fi găsită la Andrei-Nicolae Nacu, *Provincia Sibiului în documente cartografice din zorii epocii moderne*. Teză de doctorat, conducător științific: Prof. univ. dr. Zeno-Karl Pinter, Sibiu 2018, publicată parțial în Andrei Nacu., „Planurile Sighișoarei realizate

istorie orală, albia Târnavei Mari nu a suferit modificări majore până după inundațiile din 1970 și 1975, când traseul râului este regularizat, lărgit și îndiguit în spațiul urban, cu retenții semnificative în amonte, unde a compromis definitiv castelul Bethlen din Boiu-Țopa și anturajul său istoric.⁵⁰

Altfel, până la mijlocul secolului XX râul Târnavă Mare a urmat în zona Sighișoarei un curs natural (istoric și firesc) mult mai meandrat, cu bucle mari, insule, brațe, curele de descărcare, zone mlăștinoase și lunci ușor inundabile în vremurile ploioase. Valea sa, largă și deschisă la est, în zona Albeștiului, se îngustează brusc la intrarea în zona depresionară, fiind ștrangulată de o subunitate a Dealului Bisericii (sau al Gării - la nord) și Dealul Brădet (la sud), între acestea, ca o barieră, așezându-se de-a curmezișul albia originală a râului. Către vest, la ieșirea din depresiune, valea era din nou ștrangulată, dar mai ales șicanată, pe rând de Dealul Cetății, Dealul Siehof (o subunitate a Dealului Gării), Dealul Podei și Dealul Turcului (Wienenberg).

Meandrele istorice ale râului încuiau astfel perfect depresiunea la est și la vest. Îngustimea și adâncimea albiei minore favorizau totuși un *drum acvatic*, pentru plute și ambarcațiuni individuale până târziu în epoca modernă, în timp ce turbinitatea și aluvionaritatea au reprezentat amenințări permanente, marcând zone vulnerabile, cu deosebire în lunca de nord, acolo unde locuirea permanentă s-a naște pe curbe de nivel la sfârșit de ev mediu și se amplifică în funcție de proiectele de sistematizare ale epocii modern.⁵¹

Disponerea teraselor pe stânga Târnavei Mari imprimă profilului transversal al văii o pronunțată asimetrie, cu excepția defileului de la Sighișoara, unde terasele apar pe ambele maluri ale râului, dar cu o dezvoltare mai mare pe partea stângă, unde bine marcată în peisaj este terasa de 30 m, ocupată de construcțiile orașului actual.

După ieșirea din strânsura de la Sighișoara, în dreptul cătunului Rora (aflat la sud-vest de oraș și înainte de valea *Bendorfului* – ori a *Beșei*, între Sighișoara și Daneș) valea se lărgeste iarăși în aceeași formă a profilului morfologic, terasele dezvoltându-se pe stânga râului, sub *Hula Daneșului*, unde pe platoul de la *Podmoale (Burgstatel)* a funcționat scurt timp un

---

de ingineri austrieci în secolul al XVIII-lea”, în *Alt – Schaessburg*, nr.10, 2017, Cluj-Napoca, p. 81-94.

⁵⁰ Letiția Cosnean, „The Bethlen Castle in Boiu-Țopa”, în *Caiete ARA* 2, 2011, București, p. 151-159.

⁵¹Ioan F. Pascu., „O altfel de perspectivă. Sighișoara și arheologia peisajului (Aspecte generale și intervenții antropice din preistorie până în epoca romană)”, în *Alt Schaessburg*, nr. 9, 2016, Sighișoara. p.12.

castru roman de drum, cu canabele sale,⁵² înlocuind rolul strategic a davei dacice de pe Dealul Wietenberg (sau al Turcului), atașat la Dealul Hetiurului, într-o imediată apropiere.

Pârul Șaeș. Pe lângă faptul că este principalul afluent din zonă al Târnavei Mari, acest pârâu a avut un rol deosebit, ba chiar fundamental în facerea locuirii medievale de la Sighișoara, fiind chiar unitatea geografică eponimă a localității.⁵³

Valea își colectează apele din partea de nord-est a Podișului Hârtibaciului, traversează sectoare de relief cu caractere diferite și își schimbă deseori direcția de curgere de la sud spre nord, sau chiar de la est spre vest - sud-vest, ca apoi să cotească din nou spre nord, direcție determinată tocmai de particularitățile structurale și litologice ale sectoarelor pe care le traversează.

În albia majoră, vechile terase de luncă ale Șaeșului, ridicate uneori (în apropiere de oraș) până la 4-5 m deasupra firului de apă, reprezintă elementul cu cea mai mare continuitate din cadrul acestei văi. În amonte de Daia, aceasta se mai păstrează sub forma unor fâșii înguste (de multe ori sub 50 m) până spre izvoare, se lărgește la peste 500 m la est de Apold și se dezvoltă bine individualizată pe malul stâng, la intrarea în Sighișoara (sub Angofa și cartierul Ana Ipătescu)⁵⁴.

Născut sub dealurile Șapartocului și al Dăii, după un parcurs de 34 km pârâu Șaeșului coboară de la izvoare până la vărsare cu 290 m. Debitul anual este unul redus, de doar 0,443 m³/s, dar care poate să atingă valori de până la 16-17 m³/s în perioada de topire a zăpezii, la care se mai adaugă ploile de primăvară (martie-aprilie) și ploile torențiale din mai-iunie. Astfel, „dacă se face o diferență între debitul maxim și cel minim înregistrat obținem valoarea de 16,996 m³/s, ceea ce nu face de decât să confirme, încă o dată, caracterul torențial al acestei văi, dar mai cu seamă puterea de modelare a reliefului și, deci, amploarea fenomenelor și a proceselor care se produc în bazinul hidrografic analizat”⁵⁵.

Nu este deci surprinzător că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea „Aici a trebuit să aplaneze arta în mod special părțile slabe ale naturii.

⁵² I. Mitrofan, Gh. Moldovan., „Castrul roman de la Sighișoara”, în *Acta Muzei Napocensis*, V, 1968, p. 99-101.

⁵³ Nu insistăm acum, dar vom încerca să argumentăm acest fapt, pe larg, într-un capitol separat al tezei noastre doctorale, pornind, cum altfel, de la oferta peisajului și conjunctura ocupării medievale din această zonă.

⁵⁴ Tudor Gavrilă., *Bazinul hidrografic al Văii Șaeșului. Caracterizare fizico-geografică cu privire specială asupra degradării terenurilor.*, Lucrare metodică științifică pentru obținerea gradului didactic I., Coordontor Conf. univ. dr. Nedelea Alexandru, 2009, p. 24.

⁵⁵ *Ibidem.*, p. 48-49.

Valea Șaeșului curgea mai demult, până în anul 1862, când i s-a schimbat albia, între grădinile dintre Hüllgasse (A. Ipătescu n.n) și Schaasergasse (M. Eminescu n.n), Spitalsgasse (I. Chendi n.n) și Hintergasse (Șt.O. Josif n.n), șirul de jos al pieței (Marktplatz – Hermann Oberth n.n) și Galteberg (G. Coșbuc n.n), traversa Kleingasse (Take Ionescu n.n), Eisenburgergasse (1 Mai n.n) și Haemchen (N. Bălcescu n.n) și curgea prin Brunnenplätzchen (Piațeta fântânei – Gen. Grigorescu n.n), Untere Baiergasse (1 Decembrie 1918 n.n), unde se împărțea în două brațe. Unul curgea de-a lungul străzii Baier (1 Decembrie 1918 n.n) pentru a se vărsa în Valea Câinelui, iar celălalt braț curgea prin „Canalul Suez”⁵⁶ - prin mijlocul pieței nou constituite în Mühlgasse (Piața O. Goga n.n) pentru a se vărsa în fața Parcului „Elisabeta” (zona în care se găsește acum Catedrala ortodoxă Sf. Treime n.n), în Târnăvă.”⁵⁷

Valea Șaeșului și-a urmat albia istorică prin spațiul Sighișoarei medievale până în anul 1862, când în ziua de miercuri, 26 februarie, la orele 15.00, cursul a fost mutat pe traiectoria actuală, prin schimbarea punctului de confluență înspre aval cu peste 1000 m și o diferență de nivel față de vechea gură de vărsare cu cel puțin 4 m. A fost cea mai mare și costisitoare intervenție antropică petrecută până atunci în istoria localității.⁵⁸

În concluzie, imaginea actuala a văii și a luncii inferioare a Șaeșului, spre confluență cu Târnava Mare, nu are nimic de-a face cu peisajul ancestral și non antropic, existent cu aproape 1000 de ani în urmă. După 1862, prin coborârea gurii de vărsare și adâncirea verticală a văii în ultimii 100 de ani, lunca istorică a rămas suspendată, individualizându-se ca o terasă separată. La baza ei este în curs de formare lunca actuală, încă neevidentă în toate sectoarele văii ori tranșant în relief. Astfel, lunca actuală este în general foarte îngustă, având aspect de fâșii discontinue, cu umiditate ridicată, sectoare înmlăștenite și de regulă necultivate, motiv pentru care la viituri este des inundată și au loc frecvente acumulări de materiale.⁵⁹

Pe lângă pârâul Șaeșului, în zonă rețeaua hidrografică secundară a Târnavei Mari este completată la nord doar de *Pârâul Cloașterului*, în timp ce de dinspre stânga, de la sud (cu enumerare de la est) curge *Pârâul Dracului* (limită de hotar), *Pârâul Câinelui*, *Pârâul Homii* (cu o vale

⁵⁶ Este vorba de străduța care face legătura între str. 1 Decembrie 1918 (nr. 1-3) și Piața Hermann Oberth (nr. 8), poreclită astfel datorită îngustimii ei și a faptului că firul de apă ce trecea prin axul său era acoperit cu o podină din lemn.

⁵⁷ R. Schuller., *op. cit.* p. 12-13.

⁵⁸ Joseph. Haltrich, „Culturhistorische Skizzen aus Schässburg”, în *Sächsischer Hausfreund*, XXX Jahrgang, Kronstadt, 1868, p. 71.

⁵⁹ Tudor Gavrilă., *op. cit.*, p. 23.

asimilată din 1862 de noua albie a Șaeșului), *Pârâul Bendorfului și Pârâul Crișului* (limită de hotar istoric – acum ieșit din actualitate) care în timp au impus modificări la nivelul mediului construit și au condiționat istoric activitatea umană (în special agricolă) cu deosebire prin inundații.

Apele stătătoare. În ceea ce privește apele stătătoare (mlăștini, iazuri, lacuri), situația actuală este deasemenea complet diferită față de imaginea peisajului acultural, ba chiar și a celui atins de intervenții antropice în primele veacuri de locuire medievală – fapt care a contat enorm în geneza și gestionarea ulterioară, istorică, a spațiului urban.

Dacă în zilele noastre, pe actualul teritoriu administrativ al localității, găsim doar așa numitul „*Lac Șercheș*” (în fapt un mic segment din valea istorică a Târnavei Mari, rezultat ca urmare a regularizării de albie după 1975 – care s-a individualizat repede, dezvoltând un ecosistem particularizat și bine definit), în trecut hidrografia statică, permanentă ori temporară, a fost mult mai generoasă în dispunere și manifestare. Astfel, pornind din amonte și coborând către sud-vest, după Albești, în lunca de pe malul stâng al râului Târnavă Mare, se găsea o întinsă zonă mlăștinoasă, o „*Rovină*” menționată exact sub această formă pe o hartă de la începutul secolului XX,⁶⁰ o ridicare cartografică care cuprinde toponimele încă în uz la acea vreme. Între timp (unul surprinzător de scurt) termenul a dispărut până și din memoria colectivă, dar pomenirea lui pe o hartă destinată clar spre folosința unei populații germane trebuie să fie reverberația unor realități etnice venite din adâncurile evului mediu, ori mai înainte de începuturile acestuia.⁶¹

Apoi, puțin mai în aval, după Dealul Brădet,⁶² pe teritoriul actual al Orașului de Jos, cuprins la vest de Valea Căinelui, la nord de râul Târnavă Mare, la est de Dealul Cetății iar la sud de valea veche a Șaeșului (în fapt zona cuprinsă aproximativ acum între podul de beton și străzile Consiliul European, 1 Decembrie 1918 și Morii) se găsea o altă parte mlăștinoasă, determinată de valea inferioară a Șaeșului și gura s-a de vărsare în Târnavă (aflată în zona actualului Hotel Cavalier – Double Tree By Hilton). Potrivit lui Richard Schuller „*Între cele două brațe ale văii Șaeșului, Târnavă și*

---

⁶⁰ *Umgebungskarte von Schässburg des S.K.V. Gezeichten von Major d.r. Viktor Gerzabek. Benennungen der Prof. Wachnerschen Karte entnommen ergänzt und berichtet von Prof. Paul Schuller.*

⁶¹ Menționarea ca atare a termenului de „*Rovină*” este efectiv o excepție în repertoriul prin excelență german al indicativelor toponimice cuprinse în *Umgebungskarte von Schässburg des S.K.V.*

⁶² Numele este oarecum impropriu, deoarece bradul nu este o specie endemică în această regiune, fiind introdus mai târziu, de către coloniștii germani, pentru a completa necesarul de material lemnos al zonei.

sfârșitul cursului văii Câinelui se întindea o deltă mlăștinoasă, cu mai multe canale de apă și heleșteie, care la început apăra strada Morii de atacuri inamice din sud-est (venite pe Valea Câinelui n.n) iar mai pe urmă a fost secată și populată. Așa s-a format Untere Baiergasse, care poate mai demult se chema Weihergasse (strada Eleșteelor).⁶³ Se prea poate ca situația de la Sighișoara să fi fost domesticită și, măcar în principiu, asemănătoare cu cea constatată dar mult mai bine documentată pentru Sibiu, unde bălțile orașului au avut mult timp un rol bine definit în istoria localității.⁶⁴

Oricum, zonele mlăștinoase din Sighișoara nu erau toate dispărute în secolul al XVII-lea, Cronica lui Schenker menționând că în anul 1625 primarul Martin Eisenburger ridică din nou „poarta de jos din piață ca și acea de la mlaștina de sus”,⁶⁵ care se putea afla cel mai probabil undeva la intersecția dintre str. 1 Mai și Șt. O. Iosif, mai sus de Poarta de la podul străzii din spate (*Tor an der Hintergässerbrücke*).⁶⁶

Tot înainte de a ieși din clisura sighișoreană, între Dealul Siechhof (la nord-vest), Dealul Podei (la sud-vest) și până sub dealul Dealul Wietenberg (– spre vest), de-a dreapta și de-a stânga vechii albiu a Târnavei Mari (cu preponderență în zona Șercheș de astăzi) se afla Glöcknersmoor (Mlaștina clopotarului),⁶⁷ o denumire aflată în egală măsură în categoria limnonimelor și în cea a oronimelor psihologice (în legătură, probabil, cu o poveste neștiută a unui clopotar local).⁶⁸ Aici vechea Târnavă Mare se întorcea „în ac de păr” spre nord, cotind apoi spre sud-vest. Datorită acestei inflexiuni radicale, zona s-a numit „în Venchi” (*Wench* – adică în unghiul Târnavei, unde pe platoul Podmoale (sau Burgstadel) a fost cantonată Cohorta a V-a Ubiorum, dependentă de Legiunea a XIII-a Gemina).⁶⁹

⁶³ R. Schuller, *op. cit.*, p. 26.

⁶⁴ Răzvan C. Pop, Zeno Karl Pinter, Claudia Urduzia., „Considerații privind fortificarea unui oraș medieval din Transilvania. Bălțile Sibiului ca parte a sistemului de apărare”. în *Militaria Mediaevalia în Europa centrală și de sud vest., Lucrări prezentate în conferințele internaționale Relațiile Interetnice în Transilvania. Sibiu 2015-2017*. Astra Museum, 2018, p. 187-216.

⁶⁵ *Cronica lui Schenker...*, p. 18.

⁶⁶ K. Leonhardt, E. Waltraut, G. Frank, *Schßburg. Bauaufnahme einer mittelalterlichen Stadt*. Sibiu. 2009, p.160

⁶⁷ Friederich Müller., *Schițe arheologice din Sighișoara*, după textul tradus din limba germană în cea română de prof. Julius Holtzter, în 1956, în Arhiva Muzeului de Istorie Sighișoara, p. 15. Varianta originală, la care nu am putut ajunge, a apărut în „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde” – Arhiva asociației pentru cunoașterea Transilvaniei – Seria nouă. Volumul al doilea. Pag. 381 – 430. Tipărită în editura lui Johann Gött la Brașov. 1857. Nr. 11.

⁶⁸ De altfel și denumirea de Șercheș, venită din limba maghiară, pare a trimite trimite tot către un peisaj mlăștinos.

⁶⁹ Gheorghe Baltag., *Sighișoara înainte de Sighișoara*. București. 2000, p. 113-119.

Acest platou era chiar un *podmoale*, adică o terasă mai înaltă, cu maluri abrupte și roase de ape, oarecum prizonieră între „unghiul” Târnavei (la est, vest și nord) și Dealul Breite (Stejăriș - la sud), după care se desfășura o altă zonă mlăștinoasă, numită nu întâmplător Rohrau (*Luncă cu trestie*).⁷⁰

În schimb, la sud-vest de Sighișoara, cuesta Șaeșului și terasele înălțate ale acestuia au fost lipsite de zone nămoase (afară de „*mlăștina se sus*” – pomenită anterior), fiind astfel bine deschise spre circulație.

Apele subterane. În ceea ce privește apele subterane, acestea sunt prezente atât în zona de luncă, pe terasele Târnavei Mari, cât și în zona de dealuri, fiind aflate la adâncimi ce depind de etajarea reliefului. În fapt, acesta a determinat o adâncime corespunzătoare pentru apele freatice de -1 -3 m în lunci, -5 -10 m în terasele inferioare și -10 -35 m în zonele mai înalte, de dealuri, toate constituind o sursă vitală de alimentare cu apă potabilă a locuirii sighișorene.

Evident, caracterul permanent ori sezonier al acestor resurse subterane a fost în permanență dependent de anotimpuri și variațiuni atmosferice, după cum cantitatea și calitate apei a depins mereu de relief și de morfologia acestuia.

Dacă apa supraterană este din multe puncte de vedere determinantă pentru aspectele de suprafață ale locuirii umane (potențial strategic, economic, comercial etc) cea subterană, nevăzută, este cu adevărat esențială pentru o locuire sănătoasă, sigură, durabilă, sustenabilă și cu vocație de perenitate.

Chiar dacă ne vom opri cu acest studiu în secolul al XII-lea, vom rezuma în câteva rânduri și exploatarea ulterioară a resurselor hidrografice de adâncime.⁷¹

Astfel, expresia directă de valorificare a apelor subterane este reprezentată de fântâni. Din punctul de vedere al regimului de proprietate acestea au fost fie private fie publice, în timp ce privite tehnic ele erau exploatate prin roată cu lanț sau cumpănă. Fântânile din lunca inferioară și din terasele de jos ale Târnavei Mari se puteau realiza ușor, prin eforturi individuale și la adâncimi mici, motiv pentru care ele puteau fi lesne exploatate prin cumpănă de lemn. Apariția fântânilor publice din acest spațiu ține de caracterul meșteșugăresc și negustoresc al localității, care trebuia să asigure și un minim necesar de apă pentru cei veniți din afara lui.

⁷⁰ Friedrich Müller., *Schițe...*, p. 15.

⁷¹ Acest aspect, ca și altele atinse doar tangențial acum, vor fi dezvoltate sistematic pe parcursul pomenitei noastre teze doctorale, aflată deocamdată în lucru.

Pe Dealul Cetății lucrurile au stat altfel. În primul rând, pe platoul superior, acolo unde se găsește Biserica din Deal (care este rezultatul unei aglutinări arhitecturale ce leagă două elemente distincte, un donjon și o capelă, ambele cuprinse într-un spațiu fortificat), accesul la o apă potabilă sănătoasă, printr-o fântână, a fost interzis măcar de altitudine, prin diferența mare de nivel dintre acest punct ridicat și pânda freatică a Târnavei Mari, coborâtă cu mai multe zeci de metri. În consecință, aici trebuie să se fi aflat o cisternă, care înmagazina apa meteorică și poate cea pluvială.⁷²

Pe platoul inferior, marcat în ax nord-sud de scara școlarilor și biserica romano-catolică, vor exista în paralel atât fântâni private cât și fântâni publice. Primele sunt amenajate în gospodării deschise sau în spații închise (subsoluri ori ganguri), cu ghizduri din piatră și dimensiuni reduse, atât ca adâncime cât și în diametru (sub 1 m), drenând apa freatică de suprafață, cea pluvială sau scursă de pe pante, fiind evident nepotabile dar foarte utile în scopuri menajere⁷³. Tot din ghizduri de piatră, dar mult mai adânci, spre 35 m, și mai largi în diametru (spre 2 m) erau fântânile publice (excepție cea din curtea mănăstirii dominicane), acoperite în două sau în patru ape și exploatate prin roată cu lanț.⁷⁴

Componenta atmosferică. Zona depresionară a Sighișoarei se încadrează, prin poziția sa, în sectorul cu clima continentală moderată, prezentând câteva particularități, în funcție de aspectul deluros al regiunii și de culoarul mai coborât al Târnavei Mari, care în bună parte influențează regimului termic și cel al precipitațiilor, conducând la inversiuni de temperatură, la frecvența cețurilor și a curenților de culoar.

⁷² Urma acestei cisterne poate fi reprezentată, după părerea noastră, de o ruină circulară surprinsă arheologic în interiorul bisericii, în secțiunea 1, dintre stâlpii centrali. Pe de altă parte, Daniela Marcu Istrate, coordonatorul cercetărilor arheologice de la Biserica din Deal, a presupus, la nivelul cercetărilor din 2013, cu bună valoare alternativă de probabilitate, că această structură *ar putea aparține unui baptisteriu*. Pentru colegialitatea cu care Daniela Marcu Istrate ne-a pus, din nou amabilă, la dispoziție informații încă inedite, exprimăm cuvenitele noastre mulțumiri.

⁷³ Casa Vlad Dracu – Piața Muzeului nr. 5, exterior (R. Popa, Gh. Baltag, „Documente de cultură materială orășenească în Transilvania, în a doua jumătate a sec. al XIII-lea”, în *Studii și cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 1, 31, 1980, p. 33-50); Casa cu Cerb - Piața Cetății nr.2 – str. Școlii nr.1, exterior devenit interior (Ioan F. Pascu, „Casa cu Cerb. O istorie succintă a celui mai important monument civil din Sighișoara”, în *In memoriam Radu Popa*, Bistrița-Năsăud, 2003, p. 329-351); Casa Fronius – str. Școlii nr.13, interior (Ioan F. Pascu, „Casa Fronius”, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2005*, CIMEC-Institutul de Memorie Culturală, București, 2006); Casa Mild - str. Școlii nr.2, în gang) și Casa Bacon - str. Cositorarilor nr. 2 – interior (constatări pe teren). Numele caselor are drept referință LMI 2016.

⁷⁴ K.urt Leonhard enumeră 6 fântâni în Cetate și 21 în Orașul de jos, oferind și modele reconstituite ale acestora (K.. Leonhard *op. cit.*, p. 192-196.)

Media anuală a temperaturii aerului este de 8,2 C, valoare ce indică un potențial termic relativ redus și care scoate în evidență un climat destul de răcoros. În fapt, clima de aici, temperat-continentală, se încadrează regimului climatic al depresiunii Transilvaniei, unde curenții de aer au frecvența cea mai mare dinspre nord-vest, fiind canalizați pe culoarul Târnavei Mari. Se resimte totuși influența aerului carpatic, care protejează această zonă de curenții reci din est și nord-est, mai ales în timpul iernii. Altfel, invaziile frecvente ale maselor de aer din vest, asigură o umiditate a aerului constant mai ridicată.

Referitor la nebulozitate, aceasta înregistrează valori ridicate, în special iarna și primăvara, când cerul este mai înnoorat iar umezeala relativă este mare, fiind explicabilă datorită frecvenței mai mari a maselor de aer umed din vest. Valori mai scăzute ale nebulozității se înregistrează vara, când cerul este mai senin.

Precipitațiile sunt neuniforme, mai bogate în intervalul aprilie-octombrie, când cad 70% dintre acestea. Lunile cele mai ploioase sunt mai-iunie (în medie 90-100 mm/m²). Precipitațiile medii anuale se înscriu între 650 – 700 mm/m². Cantitatea anuală de precipitații este influențată de factorul orografic,⁷⁵ astfel că în culoarul Târnavei Mari se înregistrează 600 – 700 mm/m² iar în zona dealurilor înalte, la nord de Sighișoara, Dealul Bisericii (Vila Franka), Pădurea Dumbrava, iar la sud Dealul din Mijloc (Lunca Poștei) și Dealul Ciuhii, se pot înregistra precipitații de 700 – 800 mm/m².

Pe de altă parte, datorită fragmentării accentuate a reliefului, direcțiile principale ale vânturilor sunt modificate local și astfel variația circulației maselor de aer este destul de mare.

Componentele biotice și rolul lor în structurarea mediului sighișorean. Evident, un relief bine proporționat și o climă propice favorizează o puternică dezvoltare a vegetației naturale. Evacuând din spațiu componenta antropică, peisajul ancestral trebuie să fi fost profund împădurit, completat cu zone de silvostepă, vegetație de luncă și acvatică.

Zona pădurilor. Aflată la punctul de tranziție dintre zona stejarului și cea a fagului, depresiunea intracolinară a Sighișoarei se află în etajul alternanței pădurilor de gorun și de fag. Această vegetație de deal este însă foarte eterogenă, grupată în sub etaje de gorunete și stejărete.⁷⁶

În etajul gorunului, afară de speciile caracteristice acestuia, pădurile mai cuprind *stejar, fag, carpen, ulm, paltin, jugastru, frasin, tei, măr*

⁷⁵ Complexul formelor de relief ale uscatului din regiune..

⁷⁶ Tudor Gavrilă., *op. cit.*, p. 52.

---

pădureț, gârnița și cedrul. În subetaj întâlnim alunul, cornul, sângerul, lemnul câinesc, porumbarul, măceșul și păducelul.

Subetajul gorunetelor este localizat de regulă pe terenuri mai însorite și mai uscate, cu expunere sudică, în timp ce făgetele sunt localizate cu deosebire pe culmile înalte și pe versanți cu expunere nordică.

În subetajul stejăretelor, restrânse mai ales pe dealurile cu altitudini de 400-500 m (cum este, de exemplu, Dealul Stejăriș - numit și Breite), pe lângă *stejar* se mai întâlnește *tei, arțar, frasin, ulm, jugastru, salcâm, măr pădureț și păr pădureț.*

Zona caracterizată de silvostepă, cu vegetație predominant ierboasă, se află în special pe versanții cu expoziție sudică, impropriei culturilor agricole, dar propice zonelor de fâneață și pășunat.

Vegetația de luncă se dezvoltă de-a lungul cursurilor de apă, cu deosebire a Târnavei Mari și a Șașului, având un caracter permanent sau intermitent, fiind formată din arbori cu esență moale, precum *plopul, răchita, salcia ori arinul*. Tot aici se mai poate găsi *rogozul, piciorul cocoșului, pipirigul, papura și trestia.*

Evident, în zonă a existat și există o vegetație acvatică bine reprezentată, alcătuită din plante cu adaptări speciale, aflate în principal la suprafața apei, care reprezintă o hrană principală pentru larvele de insecte și peștii fitofagi.

Fânețe de luncă (cu ierburile mezofile pe terenurile mai uscate și hidrofile pe terenuri mai umede). Întreaga luncă are un aspect tipic de stepă cu plante cu spini (mărăcini), caracteristice regiunilor mereu însorite, uscate și expuse la radiație, aici apărând și tufe scunde rămuroase și țepoase. Din acest punct de vedere este elocvent chiar numele râului principal, *Târnavă*, care reproduce indiscutabil un arhetip slav neatestat, derivat la rândul său din *trn* adică „*spin*”. La sosirea lor în aceste părți, secuii au găsit încă originalul slav în circulație, l-au înțeles și l-au tradus cu *Küküllö*, adică „*vale cu mărăcini*”, *kukul* însemnând în maghiara veghe *spin*.⁷⁷

În context, o importanță deosebită în analiza mediului natural sighișorean o reprezintă *Rezervația dendrologică Breite* (Platoul Stejăriș), situată în partea vestică a localității. Stejarii seculari din această rezervație

---

⁷⁷ „*Sășii au preluat pur și simplu cuvântul maghiar și numesc Târnavă până azi Kokel. În eventualitatea că românii ar fi sosit după ce forma ungurească a înlocuit-o pe cea salvă, ei ar fi procedat aiodoma sașilor, deoarece n-ar fi avut de ales. Faptul că ei au adoptat cuvântul slav, în circulație până la venirea ungarilor, îi situează în timp înainte de sosirea coloniștilor secui în regiune*”. (Virgil Ciocîltan., „Semnificații istorice ale toponimului Sighișoara și ale hidronimului Târnavă”, în *Alt Schaessburg*, nr. 2, 2009, p. 11-12.)

ar putea fi chiar ultimii reprezentanți ai „*pădurii românilor și pecenegilor*” (*silva blachorum et bissonorum*).

Fauna. În funcție de caracterele biogeografice ale teritoriului, fauna este bine reprezentată și încadrată în toate domeniile de viață: al pădurilor de foioase, al luncilor și a celei acvatice. Endemice pentru fauna de pădure au fost (ori încă sunt) păsări precum *turturica*, *sturzul cântător*, *mierla neagră*, *ciocănitorea pestriță*, *pițigoiul mare*, *ciuful de pădure* ori *huhurezul mic*, sau mamifere ca *pârșul de ghindă*, *căprioara*, *pisica sălbatică*, *vulpea*, *porcul mistreț*, *lupul* și *ursul*.

Pentru regiunile despădurite, în pajiști și fânațe, predominante sunt rozătoarele: *popândăul*, *hârciogul șoarecele de câmp* sau *orbetele*. Dintre păsări cele mai cunoscute sunt *prepețița*, *pitpalacul*, *potârnichea*, *cârsteiul de câmpie*, *ciocârlia* și *acvila pomerană mică*.

În zona luncilor joase se întâlnește *buhaiul de baltă* (dintre batracieni), *pescărelul negru*, *codobatura*, *lăstarul de mal*, *barza*, *pescărelul mic* (dintre păsări), *sfredelitorul roșu al sălcilor*, *fluturele alb al plopului*, *molia frunzelor de plop* ori *țânțarul sălcilor* (printre insecte).

Referitor la fauna acvatică, cu mare rol de importanță în economia istorică a zonei, găsim în apele de aici *scobarul*, *cleanul*, *mreana*, *porcușorul de vad*, iar în malurile adânci și umbroase ale Târnavei Mari *somnul*, care adeseori ajunge la dimensiuni apreciabile. Nu în ultimul rând, atât Târnavă Mare cât și valea Șaeșului erau bine populate cu raci (acum întâlniți cu mult noroc doar pe Târnavă).

Una peste alta, în perioadele istorice de locuire umană, raportate organic la mediul înconjurător, fauna de interes cinegetic era reprezentată de *porcul mistreț*, *căprioara*, *ciuta*, *lupul*, *ursul*, *vulpea*, *pisica sălbatică*, *viezurile de pădure* și *fazanul*.⁷⁸

Componenta edafică (solurile). Prin trăsăturile sale majore (fertilitate și localizare favorabilă), componenta edafică a fost (și este) deosebit de generoasă, favorizând cu ușurință transferul activităților umane dinspre activitățile primare (vânătoare și pescuit) către cultivarea plantelor și creșterea animalelor.

Principalele soluri din zona Sighișoarei sunt: soluri slab dezvoltate și soluri de luncă, care cuprind: *soluri aluviale* – în albia majoră a Târnavei Mari; *aluviuni cu și fără carbonați* în albia minoră a Târnavei Mari; *soluri diferite erodate*, pe terasele de pe stânga Târnavei Mari și în fâșii orientate nord-sud, pe văile pârârilor de la sud și nord de oraș; *soluri brune și acide* pe dealurile de la nord și sud de oraș; *soluri litomorfe, negre argiloase de*

⁷⁸ Tudor Gavrilă, *op. cit.*, p. 59.

fâneaua, cu suprafețe relativ restrânse, situate pe malul drept al Târnavei Mari, atât în imediata apropiere a luncii cât și în regiunile mediane și pe culmile dealurilor de aici.

Concluzii

Din cauza faptului că relieful zonei este lipsit de peșteri (elemente esențiale pentru habitatul uman din paleolitic) locuirea spațiului sighișorean pornește din neolitic. De atunci și până în preajma evului mediu teritoriul a fost ocupat permanent, dar insular, cu vetre de așezare temporare, mișcătoare și fără intervenții antropice semnificative care, cu puține excepții, au fost reasimilate în scurt timp de către natură.⁷⁹ Așadar, în preajma evului mediu peisajul sighișorean era aproape la fel de virgin și asemănător cu cel ancestral, nemodificat antropic și cultural.

Într-un alt timp, o altă conjunctură și un alt context lucrurile se schimbă. Totul se petrece într-o relație directă cu apariția triburilor maghiare în pusta Pannoniei, nașterea regatului arpadian și pătrunderea sa sistematică în spațiul intra-carpatic.

Anunțată încă din timpul lui Arpad și a lui Ștefan cel Sfânt, locuirea cu valoare medievală de la Sighișoara se înfiripă în vremea regelui Coloman, la începutul secolului al XII-lea, în contextul celei de-a treia frontiere regale, organizată provizoriu în „țara de dincolo de păduri”. După clasicul model al timpului, această frontieră (cu o accepțiune mai largă decât cea de graniță)⁸⁰ se face atât prin elemente naturale ori seminaturale (*prisăci* sau *porți* în limba română, *gyepü* sau *Kapu* în limba maghiară) cât și prin puncte fortificate în urma unor semnificative intervenții antropice (șanțuri, valuri, palisade și donjoane), poziționate strategic în locuri intenționat alese și raportate la oferta peisajului înconjurător.⁸¹ Din punctul nostru de vedere, nu există nici un fel de îndoială că amenajarea castrului regal de la Sighișoara nu a fost deloc întâmplătoare, fiind determinată în mod direct de fizionomia peisajului.

Pătrunderea regalității maghiare pe Valea Târnavei Mari s-a petrecut dinspre vest spre est, urmând la modul general cursul acestui râu. Numai că analizând și raportând cât mai concret peisajul la istorie, se poate aproxima destul de amănunțit felul în care se putea pătrunde pe atunci în clisura sighișoreană, motivele ce au determinat în acea vreme nașterea unei locuiri neîntrerupte, precum și căile de urmat mai departe, fie în scop ofensiv la început, fie din rațiuni comerciale mai apoi.

⁷⁹ Ioan F. Pascu., *O altfel de perspectivă ...*, p. 14-20.

⁸⁰ Ioan Marian Țiplic., „Hotar, graniță și/sau frontieră în evul mediu timpuriu”, În *Acta Terrae Septemcastrensis*, II, 2003, Sibiu, p. 155-165

⁸¹ A. A. Rusu., *op. cit.*, p. 106

Astfel, la vest de viitoarea așezare, mlaștinile din Roră și Venchi, urmate de ștrangularea Târnavei între Dealul Wietenberg și Dealul Podei, apoi de *Glöcknersmoor* (Mlaștina clopotarului – în Șercheș) și o nouă gâtuirea râului între Dealul Siechhof și Dealul Breite) făceau pe atunci inaccesibilă calea actuală. În consecință, din zona Podmoale (*Bugstadel*) se urma vechiul drum roman⁸², care urca pe valea Bendorfului, apoi pe platoul Dealului Breite (Stejăriș), cobora pe Pârâul Hotarului până la confluență cu Șaeșul, de unde, pe cursul acestuia, se putea ajunge deopotrivă în Valea Hârtibaciului (către sud-vest) ori spre centrul actualei așezări. De aici se putea urca către platoul inferior și superior al Dealului Cetății, după cum pe malul drept al Șaeșului (partea nordică, de la stânga, cuprinsă între Șaeș și Târnavă, Dealul Cetății și Valea Câinelui fiind deasemenea mlaștinoasă) se ajungea la Valea Câinelui, pe care urcând spre sud conducea către Daia, Meșindorf, Criș, Roadăș, Beia, Fișer sub Rupea, în valea Homorodului, cu o deviere spre est, în direcția Saschiz.⁸³ De asemenea, de la confluența văii Câinelui cu Târnavă Mare, doar câteva sute de metri mai sus se putea cota către est (aproximativ pe actuală stradă Visarion Roman), tăind panta nordică a Dealului Brădet, după care se cobora în lunca Târnavei Mari (ocolind clisura estică, în care Dealul Brădet și o prelungire a Dealului Bisericii sau al Gării au înghesuit bine valea spinoasă a Târnavei Mari), iar apoi, printr-un vad necunoscut – dar cu siguranță existent în teren – se putea ajunge la așezarea de sub Dealul Viilor și mai departe, prin Boiu-Țopa, către Țara secuilor (lăsând spre sud o întinsă zonă mlaștinoasă, numită până în secolul XX „Rovină”).

Pe de altă parte, bine strânsă la est și vest, protejată de dealuri înalte și puternic împădurite către nord și sud, depresiunea intracolinară a Sighișoarei oferă aspectul unui amfiteatru natural cu bune posibilități de locuire în zonele joase și un excelent punct central, bine predispus la fortificare în vârful Dealului Cetății.

Apoi, resursele abiotice și cele biotice ale locului au fost de nerefuzat. Cu excepția lemnului de brad (de loc endemic)⁸⁴ și a rocilor

⁸² Frederich Müller., *Schiță...* p. 8-13.

⁸³ Nu întâmplător Richard Schuler sublinia ca mlaștina dintre Șaeș, Târnavă, Valea Câinelui și Dealul Cetății avea și rolul de a „apăra strada Morii de atacuri inamice din sud-est” adică coborâte pe Valea Câinelui - vezi supra

⁸⁴ Motiv pentru care toponimul de „Brădet”, atribuit dealului pe sub care curge valea Câinelui, reprezintă cu siguranță o realitate mai târzie vremurilor la care ne referim, ilustrând o pădure modificată cultural, prin care s-a completat necesarul materialului de construcție cu o varietate lemnoasă mai ușoară și lesne de prelucrat.

calcaroase indispensabile în obținerea varului⁸⁵, zona oferea toate celelalte materiale de construcție necesare: lemn de stejar (în principal), gresie (ușor de spoliat și de exploatat din văile locale), lut de calitate (cu deosebire pentru cărămidă) sau stuf (pentru acoperit). Lemnul de foc era deasemenea din belșug, fiind bine reprezentat de soiuri cu mare putere calorică (în special de fag și carpen). Încărcătura cinegetică și cea piscicolă a fost iarăși deosebit de ridicată, după cum zonele de silvostepă și calitatea potențialului edafic au asigurat un suport cel puțin suficient de îndestulător pentru activități agro-pastorale, asigurând în timp nu doar necesitățile alimentare ale populației ci și o bună parte din materia primă necesară (viitoarelor) activități meșteșugărești.

În fine, resursele de apă subterane și climatul atmosferic cu specific microzonal⁸⁶ au fost capabile să ofere necesarele sentimente de confort și siguranță, care au reușit mereu să depășească tragediile cauzate de factorii naturali de risc și hazard.

Așadar, la începutul unui ev nou, la un moment potrivit și într-un peisaj potrivit, timpul și geografia au pregătit în spațiul Sighișoarei o locuire paradigmatică pentru istoria Transilvaniei medievale.

---

⁸⁵ Bănuim că acest fel de materie primă putea fi adusă de la Racoș, probabil pe drumul care venea dinspre Boiu-Țopa în actualul cartier numit al „Viilor”, unde la marginea de către oraș au funcționat până adânc în secolul XX câteva cuptoare de var.

⁸⁶ În secolele XII-XIII s-a manifestat așa numitul fenomen *Medieval Warm Period*, cu o succesiune de veri calde și ierni line, domoale. Erwin Gáll, *op. cit.*, p. 75.

**IN THE SURROUNDINGS OF MEDIEVAL SIGHIȘOARA
TIME, CONTEXT CONJUNCTURE AND LANDSCAPE**

(Abstract)

The birth of medieval Sighișoara takes place in the XII century, in the context of the conquest of Transylvania by the Hungarian monarchy, in the conjuncture of a temporary border being set up on the valley of Târnava Mare, and surrounded by a generous landscape, which was more than appealing to the people of that time.

The new comers arrive from the West, but they enter the territory on other routes than the ones that exist today, namely following the old Roman road. The reasons behind this choice were the swampy areas, the old river beds of Târnava Mare and the Șaeș stream, as well as the physiognomy of the relief, together with its components.

To the east and west, the Intra-Collinear Depression of Sighișoara was enclosed by swamps and by the Târnava Mare River, while to the north and south it was protected by heavily forested high hills, thus being displayed as a natural amphitheatre, with good possibilities of inhabiting in the lower areas, and with the Citadel's Hill (Dealul Cetății) being an excellent centre point, ideal for the arrangement of a border fortress with ditches, a vallum and palisade. In the proximity of this fortress, 4 km towards north-east, there existed a village which was dependent and loyal to the citadel, settlement archaeologically discovered on the Viilor's Hill (Dealul Viilor), and consisting of guardians, archers, scouts and messengers.

Furthermore, the abiotic and biotic resources of the location were unrefusable. Except for the pinewood and of the limestone rocks, the area offered all the other necessary building materials: oak wood (predominant), stoneware (easy to pluck and exploit from the local valley, good quality clay (especially for building bricks) and straw (for the roofs). There was plenty of firewood of very high caloric power (particularly beech and hornbeam). The hunting and fishing load was also exceptionally heavy, and in addition, the silvosteppe areas and the quality of the edaphic potential provided a sufficiently abundant support for the agropastoral activities, supplying in time not only for the population's food necessity, but also representing a big part of the essential raw material (in that moment of time or in the future) of the craftsmen activities.

Last but not least, the subterranean water resources and the atmospheric micro-zonal climate were able to offer the necessary feeling of comfort and safety, which have always managed to overcome the tragedies caused by the natural risk and hazard factors.

Cuvinte cheie: regatul maghiar, cucerirea Transilvaniei, peisaj, acces, locuire.

Keywords: Hungarian Kingdom, the conquest of Transylvania, landscape, access, habitation.

